

רות נדלר

רותה

Ruth Nadler

Ruta

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי:
אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום והקלטה),
בלא אישור בכתב מהמוציא לאור

כל הזכויות שמורות להוצאת נדלר-דקל-ברעם

עורכת: תמר דקל

עוזרת עורכת והשלמות: יוספה דקל

עיצוב כריכה:

הודפס בישראל

2007

תשס"ז

מוקדש באהבה לילדיי

יוספה, בני ודגנית

פתח דבר

החוט המקשר בין הדורות הולך ונמתח ככל שהפער בין הדורות גדל. חייה וזיכרונותיה של אמי, קרובים וידועים לי יותר מאשר אלו של אם סבתי. אולם הדבר המגדיר אותנו ואת חיינו הנו, בין השאר, מקומנו באילן היוחסין המשפחתי. חייהם של קודמינו מהווים את רצפת חיינו אנו.

הסיפור המובא בספר זה מיועד בראש ובראשונה לנו, משפחתה של רותה נדלר, אך גם קורא מן השורה ימצא עניין בסיפורה של ילדה, נערה ואישה צעירה בשנים שלפני הקמת מדינת ישראל. סיפורה של רות נדלר שזור בסיפורה של ארץ ישראל בשנים שלפני הקמת המדינה. חייהם של תושבי השכונה הפתח תקוואית "מתנה יהודה" ופועלם של חברי המחתרות, כולם מלווים את קורותיה של המספרת מנקודת מבט אישית ופנימית. כיום, בחלוף השנים, נכדים ונינים סקרנים לשמוע על ילדותה ועברה של סבתא רותה, עבר הכרוך בחייהם שלהם.

באהבה לסבתא,

תמר דקל (קנדל-נדלר)

תוכן העניינים

9מבוא
10משפחתה של אמי
12משפחתו של אבי
13נישואי הוריי
14לידתי
15המעבר למחנה יהודה
17ילדותי במחנה יהודה
19לימודיי בבית הספר
22בושתי
24נסיעתו של אבי
26הצלחותיי בבית הספר
29חברתי שרה בוטל
31חברתי פסיה גרף
32סיום לימודיי
34הצבא הבריטי והמחתרות
35משפחת מנחם פיקרסקי
37עבודתי ב"אל-ער"
38השכמה מוקדמת
39הפליטים
41לאחר מות אבי
43חתונת אחותי פרסיה
46פגישתי עם חיים נדלר
50יחס משפחתי לחיים

51הנידוי החברתי
52לטרוץ
56החתונה
57מותו של יוסק'ה
60אחיי ואחיותיי
63לידת בתי הבכורה
63אימי ובתי
64הבית בפג'ה
65לידת בני
66לידת בתי הקטנה
67סוף דבר

מבוא

בראשון לינואר שנת 2004 הביאה לי בתי הבכורה יוספה מתנה – לוח מקסים לכתיבה, ואמרה לי כי מהיום, אנחנו ילדייך רוצים שתכתבי לנו את תולדות חייך, כדי שיהיה לנו זיכרון מהשורשים של בני משפחת גורוֹנְצ'יק, משפחתו של אבי, ובני משפחת פיקרסקי, משפחתה של אמי. דרך אגב, באותה עת מלאו לי שבעים וחמש שנים.

אינני יודעת אם אוכל לזכור את כל תולדות חיי לפי הסדר, אבל לזאת ידאגו העורכים !

משפחתה של אמי

ראשיתה של משפחת פיקרסקי במשפחת קאופמן מצד סבתה של אמי. אינני יודעת באיזו שנה בדיוק הגיעה משפחתה של מטשה, סבתה של אמי, לארץ, אך עם בואם התיישבו בעיר העתיקה בירושלים. אביה של סבתא מטשה היה הרב הראשי באודסה, ושמו היה הרב זלמן. מצבו הכלכלי היה טוב מאוד, אך לו ולאשתו לא היו לו ילדים כעשר שנים לאחר נישואיהם. הרב זלמן נדר נדר שאם אשתו תלד לו תינוק, הם יעלו לארץ ישראל. ואכן מהר מאוד אחר כך הם ילדו את בתם הבכורה מטשה. כאשר מטשה הייתה בת שבעה חודשים, הם עלו לארץ בעלייה הראשונה וגרו בעיר העתיקה בירושלים. אחרי הולדת סבתא מטשה, נולדו להם עוד 10 ילדים. כאשר סבתא מטשה הייתה בת שש עשרה, השיאו אותה לרב יהושע קאופמן והם עברו להתגורר בשכונת "מאה שערים" בירושלים. ליהושע ומטשה קאופמן נולדו שלוש בנות ובן. שמות הבנות סימה, ריזיל והינדיל, ושם הבן זליק. סימה הייתה סבתי. זליק קאופמן היה מראשוני "השומרים" בארץ, נולדו לו שלוש בנות ועל כן השם קאופמן לא זכה להמשך במשפחה.

כאשר סבתא סימה הייתה בת שש עשרה, חיתנו אותה עם סבי יצחק פיקרסקי שהיה בן שבע עשרה. סבא יצחק היה יתום מהוריו, ולמד בישיבה בעיר העתיקה, ובה גם ישן. במשך היום עבד אצל צורף זהב ואצלו למד את המקצוע. סבי היה צורף הזהב המעולה ביותר בארץ באותם ימים. כאשר הגיע

מונטיפיורי לארץ, ואמר ליהודים שגרו בעיר העתיקה, צאו מן החומות והתפזרו בכל הארץ, חלקם נסעו לצפון הארץ והקימו את ראש פינה, חלקם הקימו את נווה שאננים מחוץ לחומת העיר ירושלים, וסבתי וסבי עברו ליפו שבמרכז הארץ. מיפו עברו לשכונת נווה צדק, שם נולדה אמי נחמה בשנת 1900. בימים ההם שלטו הטורקים בארץ והחיים לא היו קלים. כאשר האנגלים פלשו לארץ, וגנרל אלנבי נכנס עם חייליו לתל אביב הקטנה והצנועה, דבר ראשון הוא שאל את אנשי המקום אם הם יודעים היכן אפשר לקנות מתנות לאשתו מארץ ישראל. אמרו לו כי בנווה צדק גר צורף שיוצר דברים נפלאים מזהב, ואפשר שם להזמין מה שרוצים. מובן שהוא ביקש שייקחו אותו לצורף הלז, ותיכף הזמין לאשתו תכשיטי זהב מן הצורף שהיה סבי. באותם ימים לא היו כל החידושים של ימינו, עם המכונות המשוכללות, ואת רוב התכשיטים, סבי ויד ימינו, דודי חיים שנשאר ברווקותו והתגורר בדירת חדר קטנה בנווה צדק, יצרו לבדם ובידיהם. לסבי וסבתי היו ארבעה בנים ושתי בנות, והם: חיים, נחמה, מנחם, יוסף, יהודית, ואהרון. מנחם ויוסף למדו יחדיו באותה הכיתה בבית הספר היסודי. סיפור ידוע במשפחתנו היה שכאשר המורה שאל שאלה בכיתה, נהג יוסף להרים את ידו, והמורה שמח מאוד על כי יוסף מצביע ורוצה לענות על שאלתו, ועל כן פנה אליו. אך כאשר נתן לו המורה את רשות הדיבור, היה יוסף אומר: "איני יודע את התשובה אך אם תשאל את אחי מנחם הוא יענה לך!". יהודית נפטרה לפני שנים ספורות, וכחודש לאחר מותה נפטר בעלה דב צרפין והם בני קרוב למאה שנים, כיום נמצא בין החיים רק דודי אהרון והוא בן 90.

משפחתו של אבי

בני משפחתו של אבי, משפחת גורודנצ'יק, גרו בִּפּוֹ.¹ סבי ואחיו היו חמישה אחים אשר היו נגרים במקצועם. סבי יהושע וסבתי מרגלית, גידלו שלושה ילדים: אלישבע, והתאומים מרים ויעקב. יעקב היה אבי. דודתי אלישבע התחתנה עם ראובן חצרוני והם גרו בנווה צדק. דודה מרים התחתנה עם אבנר שלוש, אשר היה נכד למשפחת שלוש שהגיעו ממרוקו, ואשר סב המשפחה היה זה שהקים את הבנק הראשון בנווה צדק. משפחת שלוש גם בנו בית כנסת מפואר, וגם בית ספר לבנות, אשר בו למדה אמי נחמה.

אמי התחתנה עם יעקב גורודנצ'יק. באותן שנים נבנתה תל אביב הקטנה ואמי עברה לגור שם. הוריי גרו בסוף רחוב הרב קוק, קרוב מאוד לים. סבי וסבתי גרו באמצע רחוב הרב קוק (אינני זוכרת את מספרי הבתים). בתל אביב הקטנה נולדו אחי אברהם, אהרוני, פרסיה, אלי ואני רות. כאשר הייתי בת שנה, עברה משפחתי לפתח תקווה, לשכונת מחנה יהודה.

¹ בן דוד של אבי התחתן עם הדודה של אמי, הינדל. ובן דוד אחר הוא הסבא של המורה מרים בלאו ספקטור. ובן דוד נוסף שהתגורר בשכונת מונטיפיורי של תל אביב, נסע עם כל משפחתו לדרום אפריקה, שם הם נמצאים עד היום.

נישואי הורי

אבי יעקב גורדנצ'יק היה בן לאחת המשפחות האצילות בתל אביב. אמי נחמה פיקרסקי גרה בנווה צדק, אביה היה אמן בצורפות. כשהוריי היו מאורסים, אבנר שלוש היה מזמין תכשיטים לארוסתו מרים אצל אביה של אמי, וסבא יצחק הכין הכל כפול גם לנחמה. הוריי התחתנו בבית מלון ביפו, בניין בו שכן השק"ם לאחר מכן.

לידתי

ואיך אני נולדתי? לפני שנולדתי נסע אבי לדרום אפריקה בפעם הראשונה ועם שובו הרו אותי הוריי. אמי סיפרה לי שלפני ראש השנה של שנת 1928, סבתי הזמינה את אמי ומשפחתה לחגוג את החג אצלה בנווה צדק. משפחתי אז גרה בתל אביב הקטנה ברחוב הרב קוק. כל המשפחה הגיעה לסבתי, וכאשר, אבי וכל הבנים הלכו לבית הכנסת, אמי נישאה אל סבתי ואמרה לה: "לכי תקראי למיילדת, אני מרגישה שאני הולכת ללדת". למיילדת קראו באידיש "קו' שְׂרָקָה". וכך נולדתי לפני שהמתפללים הגיעו הביתה, וכשהגיעו, אני כבר שכבתי ליד אמי במיטה. אבי החליט לקרוא לי רות, אינני יודעת למה, כי לא נולדתי בשבועות. אבי היה זה שנתן את השמות לכל אחיי ואחיותיי.

המעבר למחנה יהודה

קרוב משפחתו של סבי יצחק פיקרסקי (איני זוכרת אם היה בן דוד או דוד) אשר חי בחו"ל והתעשר שם מאוד, הגיע לבקר בארץ וקנה לסבי אדמות רבות בשכונת מחנה יהודה בפתח תקוה, אותן חילק סבי בין כל ילדיו. כאשר הגענו לגור במחנה יהודה, אנחנו היינו המשפחה האשכנזית השלישית בשכונה. שתי המשפחות הנוספות היו ממשפחת שנידמסר; אהובה קלמן שנידמסר, ואחיה צמח שנידמסר שהיה נשוי לאסתר אשר הייתה ממשפחה ירושלמית ותיקה. כחמישים מטרים מבתינו, הייתה שכונה שנקראה עמק השבע והיא גבלה ב"משק הפועלות". בעמק שבע גרו רק משפחות אשכנזיות שהספיקו לצאת מאירופה לפני מלחמת העולם השנייה. הם לא התחברו עם התימנים של שכונת מחנה יהודה. האשכנזים של שכונת עמק שבע השתייכו למחנה השמאל הפוליטי של מפא"י. בזמנו, רוב התימנים של שכונת מחנה יהודה היו מאנשי ז'בוטינסקי. מדוע אני מספרת כל זה, משום שבמשך השנים, אחוז גדול מהנוער עברו למחנה מפא"י. הנוער עזב את הבית ועבר לחיות בקיבוצים, וגם פיתחו את עצמם, אם בלימודים גבוהים או בלימודי מקצוע שיעזור להם להתקדם בחיים. מדוע כל זה קרה? מהצריף של הנוער העובד, שהיה במרכז פתח תקווה, שלחו מדריכים למחנה יהודה. ובשכונה שלנו הקימו צריף של מפא"י בדיוק מול הבית שלנו (עד היום הצריף קיים, שיפצו אותו והוא הפך לחנות גדולה). המדריכים היו אוספים את הנוער, ומשכנעים אותם שכדאי להם להצטרף לאחד הקיבוצים,

וביכולתם לבחור באיזה קיבוץ שברצונם, שם יעבדו חצי יום וחצי יום ילמדו. זה מצא חן בעיניהם ובני נוער רבים הצטרפו לעליית הנוער, כך נקרא מבצע זה. חלק מהנוער הצטרף לפלמ"ח. אחרי מלחמת השחרור חזרו כולם הביתה, עם ידע רב, חלקם קיבלו תפקידים בכירים בהסתדרות, וחלקם המשיך ללמוד וכך הם שבו לשכונה כעורכי דין, רואי חשבון וכו'. אני הכרתי שתי בנות שנשארו בקיבוץ ושם הקימו משפחות, אחת מהן אפילו כתבה ספר על אותם ימים. בכל אופן, השכונה שלי לא ידעה אלימות ופשע, ומעולם לא ראינו את אנשי המשטרה באים לבקר בה.

ילדותי במחנה יהודה

כאמור, הייתי בת שנה כאשר הגעתי לשכונת מחנה יהודה בפתח תקווה, וזיכרונותיי מתחילים משנותיי בגן הילדים. הגן שלי היה בבית משפחת יועץ, אשר הייתה המשפחה שגבלה מצד אחד של ביתנו. מן הצד השני הייתה משפחת בוטל. על משפחת בוטל אכתוב בהמשך. במשפחת יועץ היו הורים לבן ושתי בנות. לאם המשפחה קראו שולמית והיא התיידדה מאוד עם אמי, ואפילו דיברה אידיש, אותה למדה בבתי האשכנזים בהם עבדה כל חייה. לבנה קראו אברהם ולבנותיה מרים ורחל. ואכן כמו ששולמית תמיד נהגה לומר לאמי: "ילדי לא ינקו בתיים בפתח תקווה, אני אעשה הכל בכדי שהם ילמדו". ואכן אברהם עזב את מחתרת האצ"ל, וקיבל תפקיד בכיר בהסתדרות של מפא"י. מרים למדה בבית חולים הדסה שבירושלים, הוכשרה כאחות מוסמכת, וניהלה מחלקה בבית חולים הדסה בירושלים. ורחל סיימה סמינר מורות והפכה מורה.

נשוב למה שזכור לי מגן יונה שבבית משפחת יועץ; יונה הייתה גננת שהגיע מתל אביב ללמד אצלנו בשכונה, ובכדי להגיע לשכונתנו, היה עליה לעבור דרך לא קלה מדי יום ביומו. כאשר ירדה מהאוטובוס שהביאה מתל אביב למרכז פתח תקווה, נאלצה ללכת ברגל לפחות שעה, ובחורף אפילו יותר, בכדי להגיע לשכונה. לא היו כבישים סלולים, רק חול וחול ובחורף כאשר ירד גשם, לא היה איפה להסתתר מן הממטרים.

בחורף, "הַשְּׁלָלִים"² הציפו את כל השכונה. אבל אני מאוד אהבתי ללכת לגן יונה. אני זוכרת את החגיגות של חגי חנוכה, פורים, פסח, והכי הכי את ל"ג בעומר. ולמה? על יד ביתנו הייתה רחבה גדולה של עצי איקליפטוס. אנחנו הילדים קראנו לזה "היער". כל ל"ג בעומר, הגננת יונה הייתה לוקחת אותנו אל "היער" ומלמדת אותנו לבנות חץ וקשת, וכולנו היינו חוזרים הביתה מאושרים עם חץ וקשת בדיננו. בשנה השנייה שלי בגן יונה ואני כבר בת חמש, כאשר נחגג ל"ג בעומר, חזרתי הביתה בשמחה עם החץ וקשת. אני שומעת את אמי אומרת לי: "רותה, בואי תכירי את אחותך הקטנה". וכך הכירו לי את אפרת אחותי. אפרת נקראה על שמה של בתו של אחד מעשירי העיר, מְכַנְס, שהיה בעליהם של פרדסים רבים, ואבי אמר שהוא יקרא לבתו כפי שנקראת בתו של מְכַנְס וכך תהיה גם אפרת עשירה כמוה... אמי מעולם לא הלכה ללדת בבית חולים, מאברהם ועד מרגלית, היא ילדה תמיד בבית. בשכונה הייתה דירה שבה הייתה טיפת חלב, רופא ואחות. הרופאה הייתה גם המיילדת. הרופאה ומשפחתה הגיעו מבולגריה (דרך אגב, בתה של הרופאה התחתנה עם בן השכונה, שמואל בכר).

אני זוכרת את ימי שבת בבוקר, בהם אהבתי לשמוע את הזמירות מפי סבי יצחק (רק קיר חצץ בין ביתנו לבין בית סבי). וכאשר אבי היה חוזר מבית הכנסת, השולחן כבר היה ערוך, ואמי הייתה מוציאה את הקְגֵלָה עם הקישקה הממולאת מן התנור, וכל

² שָׁלַל משמעו ואדי. מכאן, שְׁלָלִים הינם ואדיות. זכור לי סיפור על טרגדיה שהתרחשה בשלל: ילדה קטנה בת שבע או שמונה, מהכפר הערבי שבשכונתנו נהגה להסתובב בין בתי היהודים בשכונה ולמכור ביצים, וביום חורף גשום אחד היא התחשמלה מכבל חשמל רופף ומתה בשלל.

המשפחה הייתה יושבת מסביב לשלחן ונהנית מן הקידוש ומכל
מטעמי אמי.

בסוף שנות השלושים נבנתה שכונה קטנה צמודה לשכונה שלנו,
שנקראה שכונת הגרמנים, אינני יודעת למה, מכיוון שלא גרו בה
גרמנים, כי אם עולים שהגיעו לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה
מרומניה ומפולין. כמו כן גרה בשכונה משפחה אחת צברית –
משפחת סָגָל. את בית הכנסת האשכנזי הקים שם יהודי עשיר
שנקרא אדון אָזוב, ולו בן יחיד אשר היה בן מאומץ. בבית
הכנסת בשכונת הגרמנים, נהג אבי להתפלל.

לימודי בבית הספר פיק"א

כאשר הגעתי לגיל שש, רשמו אותי לכיתה א' בלבד, בבית ספר "פיק"א", שזוהי חברת יהודים בפלסטין שרכשה אדמות ברחבי הארץ עוד לפני קרן קיימת לישראל.³ כל אחי ואחיותי למדו בבית הספר הזה יחד עמי. למורה שלי קראו המורה רחל חַזָּן, והמנהל נקרא אדון חיון. המורה הייתה מקסימה, עדינה, אדיבה וחיכנית, אבל בחיי לא האמנתי שממנהל כל כך מפחדים... אינני יודעת מדוע, מעולם הוא לא כעס ולא צעק, אבל די היה במראהו, וחיל ורעדה אחזו בי. מובן שאחי אברהם היה ראש השבט שלנו. יחד הלכנו לבית הספר והשתדלנו לחזור יחד הביתה.

אני זוכרת שבחנוכה היו מסיבות מקסימות ואמי טיגנה סופגניות מאוד מיוחדות, ובזקה למעלה קצת סיוכר, וכל אחד היה מקבל את המנה שלו לכיתתו. גם לקראת חג השבועות היו מכינים לי טנא עם שפע פירות. אבל החגיגה לא נמשכה הרבה זמן. בימים ההם, ללמוד בבית הספר עלה כסף, אינני יודעת בדיוק כמה עלה לכל תלמיד, אבל אנחנו היינו חמישה אחים שצריך היה לשלם עבורם. ראש העיר שלנו היה מר שטמפר, אדם מקסים ממשפחה מאוד ותיקה בארץ. מנהל מחלקת החינוך היה מר פֶּסֶט, ואשתו ניהלה את אחד מבתי הספר שהיו אז במושבה. מדי כמה חודשים

³ פיק"א - Palestine Jewish Colonization Association. חברה להתיישבות יהודית בארץ ישראל שהוקמה על ידי הברון אדמונד דה רוטשילד. בית חינוך פיק"א הוקם בשנת תרמ"ה 1885 על ידי הברון רוטשילד. בשנת תרס"ה 1905 הופקד ניהולו של בית הספר בידי דוד חיון, פדרגוט שדגל בחינוך לאומי ציוני ליברלי והסב את בית הספר לבית ספר מעורב.

היה מגיע מר פסט לבית הספר ונותן לכל מורה את רשימת התלמידים שלא שילמו לעירייה את הכסף, והמורה היה צריך להקריא את שמות הילדים, ולשלוח אותם הביתה עד שהוריהם ישלמו. אבל אחי אברהם היה רואה את מר פסט מגיע, היה נכנס לכיתות בהן למדנו, ואומר לנו שניקח את הילקוטים ונברח הביתה. אחי לא רצה שנתבייש בפני התלמידים כאשר מעיפים אותנו הביתה.

לפני שאמשיך ברצוני לספר דבר נוסף. בבתי הספר של המושבה, היה נהוג פעם בשנה, בתאריך כ"ז בניסן, בכל בתי הספר, דתיים, חרדיים ורגילים, לצעוד עם זרי פרחים לאנדרטה שעמדה ברחבת העירייה הישנה, ולהניח שם את זרי הפרחים לזכרם של כל ההרוגים שנפלו בעת שעמדו ושמרו על המושבה מהפורעים הערבים שבאו מפג'ה ויהוד לכבוש את המושבה. באותם ימים טרם הכריזו על פתח תקווה כעיר. במשך הזמן החיים עשו את שלהם, ואחרי השואה קבעו שתאריך כ"ז בניסן יהיה גם יום הקדיש על כל הרוגי השואה שלא ידוע תאריך הריגתם. ומדוע אני מספרת את כל זה, כי בתאריך זה היה גם יום הבושה שלי (צחוק הגורל, הרחוב שבו אני גרה כבר למעלה מחמישים וחמש שנים נקרא כ"ז בניסן). ולמה כוונתי בבושה שלי; מדי תחילת שנה, אמי הלכה לעירייה לרשום אותי לבית הספר שעולה הכי מעט כסף במושבה. לכן, מפיק"א עברתי לבית הספר "ילדי-עובדים" שהיה בית ספר חדש של מפלגת העבודה למשך שנת לימודים אחת, ומשם לבית ספר "בית-יעקב" שהיה הקיצוני ביותר ל"ילדי-עובדים", משום שהיה בית ספר חרדי שכמעט ולא עלה כסף, כי החרדים חשבו שעל ידי כך שהלימודים כמעט לא יעלו כסף, הם יצליחו למשוך תלמידים ולקרב אותם לדת.⁴ אחזור בחזרה לתאריך כ"ז בניסן. מובן

⁴ בית יעקב הוא שמה של רשת בתי ספר לחינוך חרדי לבנות, שהוקמה בפולין ב-1918 ומונה עשרות סניפים ברחבי הארץ. בשנים הראשונות להקמתה הייתה ידועה הרשת גם כ"אגודת ישראל". בתי הספר של בית יעקב

שללא קשר באיזה בית ספר למדתי בתאריך זה בשנה מסוימת, תמיד צעדתי עם זר פרחים לקראת האנדרטה, ומוכן שתלמידים עימם למדתי בשנה שעברה, תמיד ראו אותי בבית ספר אחר. אני מאוד התביישתי, הייתי מסובבת את הראש ומקווה שלא יכירו אותי.

אבל הנקמה הקטנה שלי לגבי משפחת פסט, שאחרי כמה שנים נתפשה גב' פסט במעילה גדולה, וכל המשפחה סולקה מעבודתם כעובדי עירייה.

אולי זה צחוק הגורל, כי אינני יודעת איך זה שדווקא בית ספר כל כך חרדי עשה לי טוב ופיתח אותי לכל הכיוונים. מעולם לא הייתי מלכת הכיתה וגם לא המצטיינת, תמיד הרגשתי רגשי נחיתות. אינני יודעת למה. אבל בבית הספר "בית יעקב" הרגשתי שאני יכולה להצליח אם אקח את עצמי בידים. המורה הבכירה הייתה גב' שרה קרליץ, מורה מקסימה וגם יפה. דודה היה החזון-איש שהקים את ישיבת "פונביץ" בבני ברק. עוד אחזור לספר על ימי לימודיי.

שמים דגש על חינוכן של התלמידות ובניית אישיותן התורנית, לצד הקניית השכלה כללית רחבה.

נסיעתו של אבי

בשנת 1937 המצב בארץ היה קשה מאוד מבחינה כלכלית. לא הייתה עבודה, ואבי החליט לנסוע לדרום אפריקה, בתקווה ששם יצליח למצוא עבודה בנגרות, שזה היה מקצועו, וכך לסייע בפרנסת הבית. כיום אני רואה זאת כעובד זר בארץ לא לו. גם לפני שנולדתי אבי נסע לדרום אפריקה, כך שזו הייתה הפעם השנייה בה נסע ליוהנסבורג, בירתה הכלכלית של דרום אפריקה. בשנת 1937 כבר הורגש באוויר שעומדת לפרוץ מלחמת עולם. לנו בבית לא היה רדיו, ולמעשה לאיש בשכונה לא היה רדיו, אך בסניף מפא"י שהיה מול ביתנו כן היה רדיו. אמי נהגה ללכת לשם בערך בשעה ארבע אחר הצהריים, עמדה בצד והקשיבה לחדשות, וכאשר חזרה הייתה יושבת איתנו הילדים ומסבירה מה מתרחש ברחבי העולם; מה אומר צ'רצ'יל ראש ממשלת אנגליה, ומה אמר צ'מברלין שר החוץ האנגלי. אמי יכלה להיות כתבת חדשות מעולה. מעניין שגם אני מתעניינת מאוד במצב הפוליטי בארץ ויכולה לצטט מה אמר הכתב הזה או השני.

נחזור לאבי; אבי נסע ליוהנסבורג בחודשי הקיץ, בערך ביולי או באוגוסט. אני זוכרת שכולנו התעוררנו מוקדם בבוקר, עדיין היה חשוך בחוץ. זכריה גלוסקא, השכן שלנו, הגיע עם עגלתו ואנו הילדים סייענו לאבי לשים את מזוודותיו על העגלה. כאשר העמסנו את העגלה, ראינו התקהלות אנשים מחוץ לבית משפחת בוטל, הלכנו לשאול מדוע עומדים שם אנשים רבים בשעה כה מוקדמת לפנות בוקר, וכך נודע לנו שאביו של זכריה בוטל נפטר באותו לילה. גלוסקא לקח אותו עד ראש העין, שם עלה על

הרכבת לקנטרה שבמצרים, ומשם הוא עלה על אונייה אשר הביאה אותו עד דרום אפריקה. כאשר אבי נסע הוא ידע שאמי בהריון, והלידה צפויה בעוד כשלושה חודשים. אבי גם ביקש מאמי שאם תיוולד בת, הוא רוצה שיקראו לה מרגלית על שם אמו. בסוף דצמבר 1937, נולדה אחותי מרגלית. כמעט שנתיים אחר כך פרצה מלחמת העולם השנייה.

הצלחותיי בבית הספר

במהלך שהותו של אבי ביוהנסבורג קיבלנו מכתבים וכסף מאבא. הוא שלח לנו 25 לירות מדי חודש, סכום כסף שנחשב גבוה באותם ימים (משכורתו של זכריה בוטל שהיה נוטר והשתכר יפה יחסית, הייתה 25 לירות בחודש), אך עדיין הספיק הכסף רק בדוחק למשפחתנו. מעולם לא סיפרתי לבנות בכיתתי בבית הספר "בית יעקב" בו למדתי, כי אבי אינו בבית; התיישתי בכך. היה מובן להן שאבי בבית, עובד ומפרנס את המשפחה.

בבית לא היינו דתיים, כי אם שומרי מסורת. ומה משמעות הדבר: רדיו לא היה בבית, אז מובן שהוא לא ניגן בשבתות, אוטו לא היה לנו מכאן שגם לא נסענו בשבת. אני בטוחה שחברותיי לכיתה לא ידעו מכך דבר וכולן הניחו שאנו שומרים על הלכות הדת בדיוק כפי שנהגו בבתיהן הן, אבל אם המורות ידעו אינני יודעת.

כאשר החזון איש פתח את ישיבה בבני ברק, חגגו את האירוע במשך שבוע ימים. כחלק מן החגיגות הגיעו לישיבה בבני ברק בחורי ישיבה מכל הארץ, נשאו נאומים ובירכו על פתיחת הישיבה. ומדי פעם הגיעו בנות, בדרך כלל מבתי הספר של רשת "בית יעקב" או מהסמינרים למורות של הרשת. כאשר הגיע תורו של בית הספר שלנו מפתח תקווה לשלוח נציגה לשאת נאום, קראה לי המורה שרה קרליץ, ואמרה שאני נבחרתי לנאום לכבוד פתיחת הישיבה. התרגשתי מאוד, ותהיתי מה עליי לכתוב לצורך הנאום. על פי רוב נהגו לשלב בנאומים דברי תורה, וכל מיני

ברכות מרבנים גדולים, אך מכיוון שלא באתי מבית דתי חרדי, הייתי חלשה בנושא זה. אבל לא התייאשתי, ניגשתי לתלמידה שלמדה כיתה מעליי אשר ידעתי שהיא מבית חרדי מאוד, והתייעצתי איתה מה לעשות. זכור לי ששמה היה חיה ואביה עבד בגיוס תרומות לשיבות בארץ והרבה בנסיעות ברחבי העולם, היא הזמינה אותי לביתה שם ישבנו עד שעות הערב המאוחרות, ויחד סגננו את הנאום שלי. למחרת הנאום קראו לי לחדר המורות ושבחו וברכו אותי, על שהבאתי כבוד לבית ספרנו.

כאשר הגעתי לכיתה ח', בית הספר קיבל חוזר מדוד ילין אשר היה מנהל מחלקת החינוך הארצית בירושלים, בו נתבקשו כל תלמידי כיתות ח' בארץ לכתוב חיבור. נושא החיבור היה חופשי, כל תלמיד כראות עיניו ואני כתבתי את חיבורי על כלבנו שנקרא "כלב". מבית ספרנו אני קיבלתי את הפרס הראשון, אשר היה ספר תנ"ך עם ברכה בחתימת ידו של דוד ילין.

לא תמיד קיבלתי פרסים על למדנותי וסקרנותי. מורתי לתנ"ך נקראה יהודית, היא הייתה נשואה לראש ישיבה בבני ברק, אך לדעתי לא הייתה חכמה גדולה בתורה ולימדה אותנו את סיפורי התנ"ך בצורה פשטנית ולא מעמיקה. באחד משיעוריה הצבעתי ואמרתי שקראתי אצל רש"י שלתנ"ך יש שבעים פנים וניתן לפרש את סיפוריו באופנים רבים ומגוונים ולא רק כפי שהיא לימדה אותנו. המורה יהודית התלוננה עליי לשרה קרליץ אשר הזמינה אותי לשיחה ואמרה לי: "אם את רוצה לקנות בשר, אל תלכי אל הסנדלר ואם את באה לאטליו אל תקני נעליים".

כוונתה הייתה שאם אני לומדת ב"בית יעקב", עליי לקבל את הדברים כדברם ולא לפקפק במוריי.

חברתי שרה בוטל

כעת נחזור למשפחת בוטל שביתה גבל עם ביתנו. משפחת בוטל כללה את אבא זכריה, אמא לאה, והילדים שרה, יהודית, דוד, רינה, שמעון, אילנה ועוד ילד נוסף שאינני זוכרת את שמו. שרה הייתה חברה טובה שלי ולמדנו יחד ב"בית יעקב". מדי יום היינו הולכות יחדיו לבית הספר. אבי המשפחה זכריה היה נוטר, ומהי משמעות עבודת הנוטר באותם ימים? כידוע, האנגלים עדיין משלו בארץ, וכמובן שלא הכירו במחתרות ההגנה ולא בפלמ"ח, באצ"ל או בלח"י. אבל הנוטרים הוכרו כליגלים - חוקיים, והם סייעו בידי המשטרה האנגלית, שהורכבה ברובה מאזרחים אנגלים. אם המשפחה לאה לא עבדה, דבר שהיה מעט חריג באותם ימים, משום שבכל בוקר יצאו לעבודה כל תושבי השכונה, הגברים לעבודה בפרדסים והנשים לנקות את בתי האשכנזים במרכז העיר פתח תקווה. לאה הייתה אחת הנשים הנקיות ביותר שהכרתי מימי. הבית היה נוצץ, ואת הכביסה נהגה לתלות על הגג: הכביסה הייתה לבנה ומבריקה, וכמובן שבזמנו לא היו מכונות כביסה, הכל נעשה ביד. מהבית תמיד נישא ריח נהדר של אוכל. אהבתי מאוד להיות שם, וזה היה ביתי השני. שרה ואני נהגנו לשבת יחדיו ולהכין את שיעורי הבית. משרדם של הנוטרים באזורנו היה ממוקם בשכונת עין גנים. כאשר זכריה עבד משמרת שנייה, אני ושרה היינו מביאות לו אוכל שלאה הייתה מכינה. את האוכל הוא אכל במשרדו, ולאחר מכן היה הולך לעמדת השמירה שהוצבה בין עין גנים לבין כפר פג'ה, בכדי שלא יסתננו לארץ מסתננים. אותה עמדה

עומדת היום בין אולם הספורט ברחוב פיקס ובין ביתי ברחוב כ"ז בניסן. מאוחר יותר קיבל זכריה את פרס יקיר העיר פתח תקווה. הוא נהרג בתאונת דרכים על יד ביתו, ולא אשתו נפטרה אחריו. כיום נמצא בשטח ביתם גן גדול על שם לאה וזכריה בוטל. שרה חברתי ובעלה, יחד עם שתי בנותיה והנכדים, ירדו מהארץ לאמריקה. בנם נשאר בארץ. בעלה של שרה נפטר באמריקה, והמשפחה הביאה את גופתו לקבורה בארץ. הוא נקבר בחלקה של הרוגי האצ"ל משום שהיה חבר אצ"ל. לי ולשרה יש קשרים עד היום, אנחנו מטלפנות אחת לשנייה וכשהיא מגיעה לארץ אנו נפגשות.

חברתי פסיה גרף

מבית ספר "בית יעקב" יש לי חברה נוספת עד היום הזה. קוראים לה פסיה ריפמן לבית גרף. אביה שמואל גרף היה איש ציבור מכובד מאוד בפתח תקווה. הוא ייסד את בית הכנסת הגדול בחובבי ציון והקים את בית הקברות של פתח תקווה, וכל זאת בהתנדבות. לשמואל גרף הייתה חנות לחומרי בניין שהוא ובנו מרדכי התפרנסו ממנה. כאשר אשתו הראשונה נפטרה, התחתן שמואל עם אמה של פסיה אשר הייתה ילידת ירושלים, אלמנה עם בת, ולאחר שהתחתנו נולדה פסיה. לאחר מות אמה של פסיה, התחתן אביה בשלישית. לאחר מותו של אביה, אלמנתו חיה באותו בית הורים שבו התגוררה אמו של חיים בעלי, וכאשר ביקרתי את חמותי נהגתי לבקר גם את אמה החורגת של פסיה בדלת ממול. פסיה התחתנה עם אליהו ריפמן שגר בבני ברק, ולהם בת שנקראת רחל ובן בשם שמוליק. פסיה התאלמנה לפני מספר שנים ועדיין גרה בבני ברק. בנה שמוליק הקים משפחה בקיבוץ רביבים, והוא היום ראש המועצה האזורית רמת הנגב. פסיה חברתי ואני נפגשות לעתים תכופות וגם מדברות בטלפון לעתים קרובות מאוד.

סיום לימודיי

בהגיעי לגיל חמש עשרה סיימתי את לימודיי בבית הספר היסודי. מנהל בית הספר הזמין אותי לחדרו ואמר לי שבתל אביב קיים סמינר למורות שקשור לרשת בתי הספר "בית יעקב". דרך אגב, רשת בתי הספר של העדה החרדית לא שייכת למשרד החינוך, אלו הם בתי ספר עצמאיים עם פיקוח משלהם. המנהל בסמינר היה מוכן לקבל אותי ללימודים, רק בתנאי שאעזור לאשתו בגן הילדים אשר היה לה, ואלמד בסמינר המורות בשיעורי הערב. המשכורת תמורת עבודתי בגן הילדים כעוזרת לגננת, תעבור לסמינר ותממן את לימודיי. חשבתי זמן רב על הצעתו של המנהל ואף שיתפתי את אמי בלבטיי. אמי אמרה לי שזה לא מוצא חן בעיניה שכל היום אעבוד בגן, בערבים אלמד בסמינר, אחזור לבית המנהל, אכין שיעורים ואשאר לישון שם. לאמי היו סיבות שונות להתנגדותה וייתכן שאף צדקה. הסיבה העיקרית עבורי לא לקבל את הצעתו, הייתה מכיוון שלא רציתי להיות חרדית. ידעתי שאם אגמור את סמינר "בית יעקב" וארצה ללמד בבית ספר ממלכתי רגיל, לא אתקבל לעבודה. וכך קרה שבגיל חמש עשרה יצאתי לעבוד.

התקבלתי לעבודה בבית חרושת "עלית" לייצור מזון. העבודה שם לא הייתה קשה ונהניתי למדי. מותר היה לאכול כמה שוקולד שרצינו, אבל חס וחלילה לקחת דבר מה הביתה. בתקופה ההיא חשבתי כיצד לבלות, והיכן אמצא חברים שיתאימו לי, לכן הלכתי לסניף תנועת הנוער של "הנוער העובד". גם אחיי היו שם, אברהם היה בשכבה הגבוהה, אחי

אלי ואחותי פרסיה היו בשכבה מתחתיו, והיחידי שלא מצא שם את מקומו היה אחי אהרוני. אני התקבלתי לשכבת הצעירים. מדריכתי בתנועה הייתה מלכה ורבר שפירא. תקופת נערוּתי היפה ביותר הייתה ב"נוער העובד". שם שרנו, צחקנו, יצאנו לטיולים, למחנות עבודה ולא"ש לילה. מלכה הייתה מדריכה מקסימה, וכיום היא נמצאת בבית הורים מכובד מאוד ברמת השרון. מדי פעם אני מבקרת אותה או מדברת איתה בטלפון.

הצבא הבריטי והמחתרות

זאת הייתה תקופת המחתרות, ואחיי היו בפלמ"ח. מלחמת העולם השתוללה באירופה, והגיעו אלינו שמועות שאת היהודים מכניסים למחנות השמדה. הצליחו להבריח חלק מהנוער האירופי דרך טהרן לארץ. הנערים והנערות אשר הגיעו סיפרו דברים מזעזעים שהשכל לא קלט. אז יצאה פקודה בפלמ"ח שחלק מן הבחורים וגם הבחורות יתגייסו לצבא האנגלי ומשם אולי יצליחו להעביר כמה שיותר יהודים לארץ. הבחורות התגייסו לחיל העזר לנשים בצבא הבריטי - א.ט.ס. (Auxiliary Territorial Service – ATS), והגברים התגייסו לאן שהבריטים שלחו אותם. אחיי אברהם ואלי התגייסו לצבא ונשלחו למצרים, שם הם פגשו את בני דודינו התאומים אבינועם ואביאסף שלוש, שהתגייסו לחיל הים האנגלי. דודי מנחם פיקרסקי, אחיה של אמי שהיה חבר אצ"ל, התגייס גם הוא לצבא הבריטי, ונשלח ליוון. ביוון הוא עלה על ספינה שהייתה אמורה להגיע לגרמניה, אך לרוע המזל הגרמנים תפסו אותם ולקחו אותם בשבי. דודי מנחם ועוד מספר גברים מהשכונה שלי, היו כמה שנים בשבי הגרמני.

משפחת מנחם פיקרסקי

אני מקדימה מעט בזמן משום שברצוני לספר על הטרגדיה שפקדה את דודי מנחם פיקרסקי.

מנחם היה חבר באצ"ל ובביתו אף היה חדר קטן אשר שימש לטיפול בפצועי האצ"ל אשר נפצעו בפעילויות המחתרת השונות, וכאשר הגיע אליהם פצוע, הם נהגו להזמין וטרינר אשר גר בסביבה לטפל בפצועים. רבקה'לה בתו הקטנה של מנחם סיפרה לי שכאשר אמה ביקשה ממנה לקחת צלחת אוכל לפצוע אשר נמצא בחדר, היה עליה להשאיר את הצלחת מחוץ לדלת ואסור היה לה להיכנס לחדר מכיוון ש"הוא חולה מאוד וניתן להידבק ממנו".

כפי שסיפרתי, מנחם שהתגייס לצבא הבריטי ונשלח ליוון, ישב בשבי הגרמני בשמך מספר שנים. למרבה המזל, מכיוון שהיה עם פספורט בריטי, לא ידעו הגרמנים על יהדותו. כאשר חזר מנחם פיקרסקי מן השבי הגרמני והגיע לביתו, נודע לו כי שרה בתו הבכורה, שהייתה עילוי בבית הספר, ותלו בה תקוות כה רבות, נפטרה. וכך גם יהודה בנו, שניהם חלו בסרטן ונפטרו בצעירותם. הוא מצא בבית רק את רחל אשתו ואת רבקה'לה הקטנה שלו. אחרי תקופה קצרה, נפטרה גם רחל, לפי דעתי מרוב צער ושברון לב. מנחם חי עם בתו רבקה'לה ועם בני ביתה. תמיד ראו אותו מטייל עם הנכדים, והספיק גם לטייל עם הנינים. רבקה'לה הייתה בת גילה של אפרת אחותי והן חברות טובות עד היום. את רבקה'לה ממש אימצנו כבת בית בביתנו. כל חתונה וכל שמחה היה אחי אברהם לוקח אותה מביתה ומחזיר אותה

לבייתה. לבעלה של רבקה'ה קראו אברהם, ולימים היא התאלמנה
צעירה ואחרי שנה גם אני התאלמנתי, וכיום אנחנו חברות טובות
ההולכות יחד להצגות, לסרטים ולטיולים, ואף היינו יחד בחוץ
לארץ. לרבקה'ה יש שתי בנות, דפנה ותמירה, שתיהן מורות, ובן
בועז שהוא מהנדס, וגם נכדים מקסימים.

עבודתי ב"אל-ער"

כעת אשוב לספר על תקופת העבודה שלי. ממשלת סוריה הזמינה אצלנו בארץ, באחד מבתי החרושת שייצרו פנסי-לוקס, הזמנה גדולה מאוד. הסורים האמינו שבעתיד הקרוב הצבא הגרמני ייכנס לישראל (הם הגיעו עד למדבר מצרים), ויעשה בנו שמות. בחוזה שעשו הסורים עם המפעל הישראלי, נדרש המפעל הישראלי לשלוח להם את הפנסים כמה שיותר מהר. ומדוע אני מספרת את כל זה? ובכן, נודע לי שבקריית אריה קיים בית חרושת שנקרא "אַל-עַר", והם קיבלו את ההזמנה הזו של פנסי הלוקס, ושם הפועל מרוויח שניים או שלושה גרושים יותר ממה שאני הרווחתי ב"עלית". ניגשתי ללשכת העבודה וביקשתי לעבוד ב"אל-ער", ואכן התקבלתי לעבודה. לא אוכל לספר שהייתה עבודה קלה... לא היה קל. ראשית, עבדנו בשלוש משמרות. השבוע התחיל במוצאי שבת ונמשך עד יום שישי בצהריים. להגיע לשם גם דרש ממני מאמץ רב. אם עבדתי משמרת ראשונה, הייתי צריכה לקום בחמש וחצי בבוקר, משום שהדרך משכונת "מחנה יהודה" עד מרכז העיר לא הייתה דרך קצרה. האוטובוס הוריד אותנו בכביש פתח-תקווה תל-אביב, ומשם היינו צריכים לחצות פרדס וכך להגיע לבית החרושת (כיום יש שם כבישים, ואוטובוסים ומכוניות פרטיות מגיעים לשם בקלות). הכרתי שם חברים וחברות ומאוד נהניתי מהעבודה, גם בזכות החברים וגם מכיוון שידעתי שבסוף החודש אקבל משכורת יפה.

השכמה מוקדמת

ברצוני לספר על משפחת עֶפְרָי, ויש לכך סיבה. במשפחת עפרי היו אבא סעדיה ואשתו, וילדיהם יוסק'ה ושלוש אחיותיו. יוסק'ה היה אחד מאותם בני נוער שעזבו את הבית בצעירותם ועברו לחיות בקיבוץ, עוד אחזור ואספר על יוסק'ה. בוקר אחד התעוררתי מוקדם בבוקר בבהלה, ראיתי אור חזק בבית, ואני עוד לא יצאתי לעבודתי - כנראה הירח זרח במלואו באותו לילה. התלבשתי מהר והלכתי מיד לתחנה בכדי לא לאחר לאוטובוס. הגעתי למשרד של אחד-רגב ממנו יוצאים האוטובוסים, הסתכלתי בשעון הגדול שהיה שם, ולתדהמתי השעה הייתה ארבע בבוקר. התיישבתי על הספסל מרוגזת וגם מבוישת, איך זה קרה לי. בשעה שש בבוקר הגיע סעדיה עפרי ושאל אותי מדוע הגעתי כל כך מוקדם, ואז הציע לי: "אף פעם אל תעזבי את הבית לפני שאני בא וקורא לך, ויחד נלך לעבודה". סעדיה היה כמו אבא טוב בשבילי, אבא שלא היה לי.

הפליטים

השנים היו 1943-1944 ומדוע אני מציינת זאת, מכיוון שהיו יהודים באירופה שעלה בידם לחמוק מהטרגדיה של השואה, להינצל ממחנות הריכוז ומהמוות האכזרי של תאי הגזים, ולעלות על אונייה ולהגיע לגבולות ישראל. אך האנגלים שעדיין משלו בישראל לא נתנו להם להיכנס לארץ. כאשר הגיע אונייה לחופי הארץ, מהר מאוד עלו על האונייה אנשי ההגנה והפלמ"ח. העלו את הפליטים לחוף ופיזרו אותם בתוך בתי הקיבוצים (לצערנו לא תמיד הצליחו במשימתם), ובכדי שייראה שיש בקיבוץ ישראלים רבים והגידול באוכלוסייה אינו פתאומי, אספו אותנו הפועלים מכל בתי החרושת וגם אותנו פיזרו בבתי הקיבוץ. בוקר אחד הגיעו למקום עבודתי אוטובוסים, והסיעו אותנו לקיבוץ שפיים שהיה מקום היישוב הקרוב ביותר לחוף הים בו עגנה האונייה. האנגלים לא היו תמימים וידעו על הפעילות של המחתרות, הם הספיקו להגיע וברגע שהעלו את כל העולים לחוף, נשמעו יריות בין אנשי ההגנה והחיילים הבריטים וכמה בחורים מפתח-תקווה נהרגו. אולם העולים הצליחו להגיע לקיבוץ שפיים, התפזרו בין כל הבתים, החליפו את בגדיהם שייראו כמונו הישראלים, והם נשארו בארץ. לדאבונו, את רוב האוניות עם פליטי השואה, האנגלים תפסו ושלחו אותם למחנה גדול בקפריסין. אך זה היה הרע במיעוטו משום שעם הקמת המדינה בשנת 1948 העלו את כולם לארץ מן המחנות בקפריסין. רציתי להוסיף, שלנו היהודים היה שם קוד לאנגלים, "כלניות" מכיוון שרובם לבשו כובעים אדומים. במקרה שאחת המחתרות

הייתה יוצאת לפעולה נגד האנגלים, היה עומד בצד בחור או בחורה, ואם הם ראו שחיילים אנגלים מתקרבים, הם היו שורקים את השיר "כלניות" ששרה שושנה דמארי ושודר כמה פעמים ביום ברדיו. דבר נוסף לגבי הצבא האנגלי שחשוב לומר, חיילים אנגלים רבים עזרו מאוד להגנה ולפלמ"ח (כמובן שאף אחד לא ידע בצד הבריטי), וחלקם אפילו נשארו בארץ והתיישבו בה. בכל אותה תקופה מדוברת, היינו בבית אמי, אחיותי ואחי אהרוני. אחיי אברהם ואלי שירתו במצרים. הבית שלנו במחנה-יהודה היה כעין צריף ארוך וגדול, בחצי הבית גרו הורי אמי ודודי חיים פיקרסקי, ובחצי השני אנחנו. בוקר אחד התעוררנו ושמענו ברמקול שהאנגלים הכריזו על עוצר, וזאת מכיוון שהם חיפשו את מנחם בגין ראש האצ"ל (ארגון צבאי לאומי). בגין התחפש לרב, ונהג להתחבא כל פעם במקום אחר. באותו זמן הוא היה בביתו של דודי מנחם, אחיה של אמי, אבל כפי שסיפרתי, מנחם אז היה בשבי הגרמני. בבית היו עם "הרב בגין", רחל אשתו של מנחם, בתם שרה, הבן יהודה שגם היה חבר אצ"ל (הוא היה אז נער), והבת הקטנה רבקה'ה. האנגלים לא הצליחו לתפוס את בגין, ולימים יצא ספר בשם "הבית בפרדס" שבו מסופר סיפורו של בגין.⁵

⁵ בארבע השנים בהן פיקד בגין על האצ"ל, ביצע הארגון קרוב ל-300 פעולות. בולטות ביניהן היו פיצוץ מלון המלך דוד ביולי 1946, היכן ששכן מרכז השלטון הבריטי, פריצת כלא עכו ושחרור אסירי אצ"ל ולח"י ממנו במאי 1947, ומבצע האצ"ל בכיבוש יפו. כשרדפו אותו הבריטים התחפש לאברך בישיבה, ונטל לעצמו את השם "רבי ישראל סוסבור".

לאחר מות אבי

אני רוצה לספר איך התנהלו החיים בביתנו לאחר שאבי נפטר, ושני אחיי חזרו משירותם בצבא הבריטי. אבי התכונן לחזור הביתה אך הוא לא הספיק. הוא קיבל דום לב, נפטר ונקבר ביוהנסבורג שבדרום אפריקה. אבי היה בן 46 במותו.

המצב הכלכלי בארץ לא היה מזהיר באותם ימים, קיבלנו מצרכי מזון לפי נקודות, אבל לנו בבית לא חסר מאום, וזאת משום שאמי גידלה בחצר הבית את כל הירקות שהמשפחה הזדקקה להם. כמו כן, היה לול עם תרנגולות ותרנגולי הודו, פרה בשם "יֶקְסֵנִית" שאחי אברהם היה חולב מדי בוקר בטרם צאתו לעבודה, וגם כלב גדול אשר קראנו לו "כלב" והסתובב בחצר. בתוך הרפת של יחסנית, מתחת לתבן אותו אכלה, היה סליק של ה"הגנה". בחצר גדלו עצי פרי-הדר; תפוזים ומנדרינות, אשכוליות ולימון. היו לנו עצי בננות ערביות שבהם כל בננה הייתה ענקית. אמי הייתה מכינה מהחלב של יחסנית גבינה ולבן. כל בוקר הייתה מבשלת לנו סיר גדול עם קפה וחלב וסיר גדול נוסף ובו דייסה וחלב, וכל אחד ממתנו הילדים לקח מה שהוא רוצה. לכל ראש השנה ופסח, אמי הייתה שומרת תרנגול הודו גדול, ומכינה לנו מעדנים מהבשר שלו. אני זוכרת שפעם לקראת פסח היה קיצוב למצות, היות ואנחנו היינו משפחה גדולה, קיבלנו מספיק מצות, אבל סבי וסבתי קיבלו מנה זעומה ביותר. אמי אמרה לאחי אברהם שילך לחנות המכולת שלנו ויזמין אצל החנוון את כל הלחם שיישאר אצלו, ואילו אנו ניתן את המצות שלנו לסבי וסבתי, מכיוון שהם לא יאכלו דבר אם לא יהיו להם

מצות, ולנו אלוהים יסלח. באותו זמן חברותיי מבית הספר באו
לבקרני ואני חששתי כל זמן הביקור שאחי אהרוני ייצא החוצה
עם פרוסת לחם בידו, וכך יגלו כולם שאני אוכלת חמץ בפסח...
אך למזלי בסופו של דבר איש לא גילה את סודנו.

חתונת אחותי פרסיה

אחותי פרסיה הכירה בחור שהשתחרר מהבריגאדה, ושמו אוטו גרובר, אשר עיברת את שמו לעמוס גרובר. עמוס היה יליד וינה שבאוסטריה. לפני מלחמת העולם השנייה, הצליחו אנשים טובים להבריח אותו ואת אחיו הצעיר לארץ ישראל. בארץ גר כבר אחיו הגדול לודוויג, שהיה ספורטאי גדול – שוער בכדורגל. לודוויג הכניס את עמוס כשחקן בקבוצת הפועל פתח תקווה לכדורגל ושניהם שיחקו תקופה ארוכה למדי. עמוס ופרסיה התאהבו זה בזה והחליטו להתחתן. עמוס, ששלט היטב בשפה האנגלית, כתב מכתב לאבי שהיה עדיין באפריקה, שבכוונתו להתחתן עם פרסיה. מובן שאבי שמח ונתן את הסכמתו וברכתו. אבי שלח כסף לאחותיו אלישבע ומרים, בכדי שיקנו לאחותי נדוניה כגון מגבות, כלי מיטה וכדומה. היות שבתה של אלישבע, בתיה, הייתה כבר נשואה, החליטו הדודות שאת השמלה של בתיה הן ישאלו לפרסיה לחתונתה. החתונה הייתה מיועדת להתקיים בחצר ביתנו.

אלוהים עזר והגיע תאריך החתונה, והאנגלים הכריזו שוב על עוצר בין פתח תקווה לתל אביב, ודודותיי לא יכלו להגיע לחתונה. לא ידענו מה עלינו לעשות. מוקדם יותר כתבתי על שכונת הגרמנים שנבנתה במחנה יהודה, שם גרו משפחת סגל שהיו צברים מדורי דורות, וביתם שושנה הייתה בתנועת "הנוער העובד" באותה שכבת גיל עם אלי ועם פרסיה. צחוק הגורל, היא הייתה החברה הכי טובה שלי. רעיה, אמה של שושנה הייתה חולה מאוד ונאלצה לנסוע לעיתים קרובות לבית החולים הדסה

בירושלים, שם קיבלה טיפולים רפואיים והייתה נשאת כמה ימים לנוח אצל אחותה טובה, שהייתה אמו של מוטה גור, הרמטכ"ל לעתיד, והיא זו שלימדה אותי להכין בוך־שט. כאשר אמה של שושנה, הייתה נוסעת לירושלים, שושנה ניהלה את ביתם, מכיוון שאחותה הגדולה לאה כבר הייתה נשואה לחקלאי בעמק חפר (זכור לי שכאשר הגיע לביקורים, הביאה עימה פירות וירקות מתנובת המשק), ואחיה הגדול לסקה היה נוטר בצפון הארץ. וכך שושנה טיפלה באחיה אברהם (אבם), שמואל (מולה) ומאירה הקטנה שהייתה בגילה של אחותי אפרת והן הלכו יחד לגן, בעוד אביהם זלמן נמצא בעבודה.

בעוד אנו יושבים וחושבים מה לעשות בנוגע לחתונתה של פרסיה ועמוס, עברה שושנה בדרכה לקניות. בתקופה ההיא כמעט שלא היו מקררים בבתים, ולמי שכן היה מקרר, היה קונה קרח פעם בשבוע לשבת, ולכן את הקניות נהגו לעשות כמעט מדי יום. שושנה התעניינה בנוגע לחתונתה של פרסיה. סיפרנו לה את כל הסיפור, שדודותינו לא יכולות להגיע בגלל העוצר, ושמלת החופה עוד אצלן, והן היו אמורות להביא את העוגות ואת היין. בתגובה אמרה שושנה: "אין בעיה, תהיה חתונה. לי יש בבית שמלה לבנה שתהיה טובה על פרסיה, ואת רותה, רוצי לשוק בפתח תקווה ותקני דגים ונכין מהם גפילטע-פיש, ואת נחמה תאפי בתנור שלך את הכֶּפֶּקָה הטעימה שלך, ותראו איזו חתונה שמחה תהיה". ואכן כך היה. הגפילטע-פיש היו טעימים, הבבקה של אמא שלי הייתה מצוינת. כל החברים של אחיי הגיעו: אדמון, בן-ציון, דב קמינסקי, משפחת בוטל ומשפחת יועץ. בן ציון ניגן על הגֶרְמוּשְׁקָה שהייתה לו, וכולנו רקדנו הורה

וריקודי עם, ואף הצלחנו לסחוף את אמי למעגל הריקודים
והייתה חתונה שמחה ועליזה.

פגישתי עם חיים נדלר

ועכשיו הגעתי לספר על הדבר החשוב, הטוב והמקסים שקרה לי בחיים: איך הכרתי את בעלי לעתיד חיים נדלר. סיפרתי כבר שמדי בוקר הייתי הולכת לעבודתי ב"אל-ער". מקום המפגש של ההסעה שלנו היה על יד הקיוסק שהיה מול משרדי איחוד-רגב (חברת "דן" של היום). הקיוסק היה שייך למשפחת יסקין, משפחה מאוד ותיקה בפתח תקווה. מול הקיוסק, כאשר חציתי את הכביש, היה קיר גדול של בית, ועליו אנשי אצ"ל היו מדביקים מודעות וגם את דבריה של גאולה כהן שהייתה מקריאה ברדיו ממקום סתר. ואני יום יום הייתי ניגשת לשם וקוראת את המודעה היומית. הייתי מאוד סקרנית לדעת מה אומרת גאולה כהן על האנגלים, וגם מכיוון שהכרתי אותה קצת, היה לה קשר למשפחת בוטל – אחותה הייתה נשואה עם אחד הבנים של משפחת בוטל, לא של זכריה בוטל, אלא של בן דוד של אותה משפחה. גאולה הייתה מפעם לפעם מבקרת את משפחתה.

בעודי עומדת וקוראת את המודעה, אני מרגישה שמישהו טופח על גבי, ואני בבהלה הסתובבתי לראות מי זה. עמד לנגד עיני בחור מקסים, גבוה, בלונדיני עם עיניים כחולות, שאמר לי בשקט: "את לא יודעת שאסור לקרוא את המודעות השייכות למחתרת האצ"ל? כי ברגע שתגיע לכאן כלנית (שוטר בריטי), את הולכת לבית-סוהר". עמדתי המומה נגד הדבר המקסים שעמד לפניי, ורק אחרי זה הבנתי מדוע הפסיכולוגים אומרים שצריך להיות "קליק" בין שני אנשים בכדי שהם יתאהבו. בינינו

נוצר תיכף ה"קליק". הבחור אמר שקוראים לו חיים, שאל לשמי ואני השבתי: "רות". בתגובה אמר חיים "הו, איזה שם יפה יש לך. אפשר לפגוש אותך יותר מאוחר? כי כרגע אני הולך למשטרה בכדי לחתום ומבטיח להם שאני לא אצא מהבית עד החתימה השנייה בערב". ואני שואלת בתמימות "מדוע אתה צריך לחתום?". אז חיים ענה לי כי לפני יומיים שחררו אותו מלטרון ואסור לו להסתובב ברחוב, וגם לא ללכת לעבודה וכי הוא נמצא במעצר בית. לא הספקתי לתת לחיים תשובה, הגיע האוטובוס שלי ולקח אותי לעבודתי.

למחרת חזרתי למקום האיסוף שלנו ועמדתי ליד הקיוסק של רחל יסקין. ניגשה אליי רחל ואמרה לי: "אני לא מכירה אותך, אבל אינני יודעת מדוע יש לי הרגשה שאת בחורה טובה ומקסימה, ואני רוצה להכיר לך בחור מקסים, טוב ועדין. הוא מאוד יתאים לך". בעוד אנחנו מדברות, מגיע חיים ומתחיל לדבר איתי, ורחל אמרה בפליאה: "מה, אתם מכירים? אותו רצייתי להכיר לך!". חיים שאל אותי אם יש לי תשובה בשבילו, ואני עניתי לו: "במילא אסור לך לצאת מהבית, איך תוכל להיפגש איתי?". חיים השיב לי: "תוכלי לבוא אליי הביתה, אני לא גר רחוק מפה. נשב ונפטט וכך נוכל להכיר אחד את השנייה".

כיום אני חושבת על ההתנהגות של חיים שהיה בחור כל כך ביישן וענוי, ואפילו קצת מופנם, ואיך הוא קיבל את הדחף הזה לדבר איתי כל כך גלוי ופתוח. חיים גר בפתח תקווה ברחוב גוטמן 14 מול השוק, בדיוק בקצה השני של העיר ממקום מגוריי. זה לא היה כל כך פשוט; אני מבית שמאלני, חניכת

"הנוער העובד", אחיי היו בהגנה ובפלמ"ח, איך אני מגיעה לבחור שהוא חבר אצ"ל? הפער והשנאה בין שתי המחנות בימים ההם, היו עמוקים מאוד. אנשי ההגנה הלשינו לבריטים על חברי אצ"ל. בבית הייתי אומרת שאני הולכת לחברה, יוצאת בערך בארבע וחוזרת בשש או שבע בערב, כי לא היה נעים לחזור מאוחר בלילה לבד. את כל הדרך הלכתי ברגל, כיוון שטרם הייתה תחבורה ציבורית בעיר. יום אחד אני הגעתי לביתו של חיים ושאלתי את אחת מאחיותיו האם חיים בבית. ענתה האחות, שבלילה הגיעה המשטרה הבריטית ואסרה שוב את חיים.

משפחת נדלר הייתה ההורים רחל ובנימין, בנם הבכור צבי, ואחרי חיים, זלמן, חסידה, יוסקה, שושנה ויעקובה. הם היו ירושלמים במקור. סבתא רחל נולדה בירושלים, ב"בית וורשה", היא נשארה יתומה בגיל צעיר מאוד. אחותה, שמצבה הכלכלי היה טוב, לקחה את רחל וגידלה אותה בביתה. סבא בנימין עלה לארץ מרומניה בעלייה הראשונה, וכנראה על ידי שידוך הכירו ביניהם, הם התחתנו והקימו משפחה. צבי נדלר הגיע לפתח תקווה לעבוד במוסך של "איחוד רגב" ובעקבותיו הגיעה המשפחה כולה, והם שכרו בית בשכונת למשפחת יסקין אשר עם בתם התחתן צבי. רחל הייתה אישה שאני מגדירה אותה מל"ו הצדיקים; טובה, שקטה, תמיד מציעה את עצמה לעזור, פשוט מקסימה. גיסתי שושנה ירשה ממנה את רוב המעלות האלה. את בנימין לא כל כך הספקתי להכיר, משום שכחצי שנה אחרי שיוסקה נהרג בפעילות מחתרת האצ"ל, סבא בנימין נפטר, אני משערת שמצער ושברון לב.

אחזור לספר על ראשית יחסיי עם חיים. כאשר קיבלתי את הבשורה שחיים נאסר שוב, חזרתי הביתה, ובדרכי פגשתי את מנחם ידידו הטוב של חיים שאמר לי: "אם תרצי לשלוח מכתבים או ד"ש, תמסרי לי ואני בדרכי שלי אמסור את זה לחיים". ואז הייתי מוכרחה לספר למנחם, שאני ממשפחה שבה כולם חברים בהגנה או פלמ"ח, ומשום כך אני לא רוצה שישלחו לי מכתבים מלטרון, כי זה יכול להזיק לאחיי. באחד הימים פגשתי את מנחם והוא אמר לי שיש לו משהו בשבילי, שאחכה לו פה בצד והוא כבר מגיע. והוא באמת הגיע, עם שני אלבומי תמונות לא גדולים שהאסירים עשו לבד במאסר. המסגרת הייתה עשויה מעץ והיה מודפס בה "מזכרת מחיים במעצר 16.4.47", ומאחור כתוב בגדול "ירושלים". מנחם אמר לי: "תשמעי בקולי, כדאי לך לחכות עד שחיים יחזור, הוא בחור מצויני ואל תפסידי אותו!".

אחרי חודשיים או שלושה, הוזמנתי לחברתי פסיה לבני ברק. פסיה אמרה לי שהם חוגגים יום הולדת לאליהו בעלה, והם רוצים ללכת למסעדה, ושאני מוזמנת להצטרף. באותו יום שישי אחרי שחזרתי מהעבודה, התלבשתי ולקחתי תיק עם כמה בגדים, ועשיתי חשבון שביום ראשון בבוקר אסע מביתה של פסיה ישירות למקום עבודתי. כאשר הגעתי לרחוב חובבי ציון, כמה מטרים לפני תחנת האוטובוס, פגשתי את חיים. הייתי בשוק "מתי הגעת?", שאלתי. והוא אמר לי: "אתמול בערב, ואני בכיוון אלייך, קיבלתי את הכתובת ממנחם". הייתי בהלם והתחלתי לגמגם, "אני בדרך לחברתי פסיה שגרה בבני ברק, אבל אני לא אסע ואני חוזרת הביתה". מובן שחיים ליווה אותי

הביתה, וזאת הייתה הפעם הראשונה שחיים נכנס אליו הביתה
והכיר את אמי, ואת אחי ואחיותיי.

יחס משפחתי לחיים

אברהם אחי, שהכיר את חיים וידע שבכל פעם שהוא רואה אותו
הוא יוצא עם מישהי אחרת, לא שמח שאני יוצאת איתו. הוא
חש שאהיה אחת מיני רבות אצלו. פעם כשרציתי לצאת עם
חיים, קניתי לאברהם ולחברתו כרטיסים להצגה והצעתי לו
שחיים יחזיר אותי הביתה, ואין צורך שהוא יתאמץ לבוא לקחת
אותי מהמופע שהייתי בו. במשך הזמן אברהם הבין שחיים רציני
ואני לא אחת מאלף בחורות, והמשפחה קבלה אותו מאד יפה.

הנידוי החברתי

היחסים בין חברי המחתרות בארץ היו יחסי שנאה וכעס תהומי, כל מחתרת חשבה שהיא עושה את הטוב ביותר עבור המדינה. השמאל הפוליטי בארץ, ברובו היו חברי פלמ"ח, גם אחיי אברהם ואלי היו חברים בפלמ"ח, ומפקדם היה יצחק רבין. ואילו אנשי הימין השתייכו למחתרות האצ"ל והלח"י. הייתה לי חברה נהדרת מהשכונה בשם עמליה, וכאשר נודע לה שאני יוצאת עם בחור מהאצ"ל, היא ניתקה איתי את הקשרים, וכשראתה אותי ברחוב היא עברה לצד השני בלי להתייחס אליי ובלי לומר אפילו שלום, ולא רק היא נהגה כך, הרבה חברות אחרות גם.

הייתה לי חברה טובה בשם דרורה גלוסקא, אשר הייתה בת בית אצ"ל; אכלנו יחד, הייתי הולכת איתה למקום עבודתה לשמור על תינוק ומעולם היא לא אמרה לי שהיא חברת אצ"ל. באצ"ל הוכשרה דרורה כחובשת ובשנת 1948 הלכה לעבוד בבית החולים "שיבא", שם התאהבה בפצוע קשה יליד ארגנטינה אשר היה משותק ברגליו, אך הוריו הגיעו לארץ ולקחו אותו עימם חזרה לארגנטינה. אמא של דרורה התחתנה עם בן משפחת בוטל, שהיה בן משפחה של גאולה כהן, כשגאולה באה לבקר ופגשנו אותה, הרגשנו שיש משהו שהיא מסתירה, איש לא ידע להגיד מה, אחרי המלחמה הסתבר שהייתה הדוברת של הלח"י ברדיו המחתרתי.

לא הזמנתי איש מהחברים שלי לחתונה כי ידעתי שלא יבואו, כל אחד וסיבותיו.

לטרוץ

כינויו של חיים במתחרת היה פון-פוקסי בתחילה. אולם מכיוון שנעצר ושמר היה ידוע לבריטים, לא היה עוד צורך בכינוי ועל כן לאחר מעצרו לא כונה עוד בשמו המתחרתי, כי אם בשמו האמיתי. כשאסרו את חיים, יחד איתו נאסרו אריה ווילנצ'יק ודב פיש, וגם את חסידה אחותו של חיים אסרו יחד עם חברה דוד רוזנצוויג. את הנשים שלחו לבית לחם, ואת הגברים ללטרוץ. מותר היה לבקרם פעם או פעמיים בחודש. בלטרוץ המבקרים היו עומדים ליד הגדר, לא נתנו להיכנס. בבית לחם היה חדרון בו נפגשו האסירה עם המבקר. סבתא רחל הייתה אחראית על הביקורים. לאריה ודב היו חנויות שהיה צריך לעבוד בהן, סבתא רחל העבירה להם חבילות ותמורת זה שילמו לה את דמי הנסיעה, כך היא ראתה את חסידה ואת חיים. באחד הביקורים, רחל יצאה מוקדם בבוקר, ביום חורף גשום וקר מאד, היא הגיעה לבית לחם לפני זמן הביקור והסוהרת הערבייה לא הסכימה להכניסה. כך היא עמדה בחוץ בקור ובגשם, כאשר במקרה עברה אישה ערבייה ליד רחל וכששמעה מדוע לא נותנים לה להיכנס פנתה לסוהרת ואמרה לה בערבית "פחדי מאלוהים, איך את עוזבת אישה במזג אוויר כזה". הסוהרת הכניסה את רחל לחדר ושם היא המתינה עד לפגישה עם חסידה, לאחר מכן נסעה ללטרוץ, העבירה לחיים דרך הגדר את החבילות שלו ושל חבריו. לא היה שום מגע ביניהם, לא חיבוק לא נשיקה. בשעה מאוחרת חזרה סבתא רחל מהיום המפרך שלה.

ד"ר ישראל שייב (אלדד) כותב בספרו "מעשר ראשון; פרקי זכרונות ומוסר השכל" את רשמיו מחיים נדלר בכלא⁶:

לא קל כל כך להכריע "אהבתיו יותר". וכי קל הוא להגדיר ולמייין את כל אותן האהבות אשר אהבתי את יהודי לטרון העצורים עמי? והרי כה רבים ושונים היו הטפוסים וכה רבים ושונים היחסים. והרי אין צורך לומר מה היה הדבק האישי בין אנשי לח"י בכלל, אנשי תנועה הקטנה בכמותה מכולן, אשר לידתה בדם ממש, אשר כל אחד בה משקלו כנגד יחידות שלמות אצל אחרים; כמה שנתבע ממנו הן בתפישת מושגים, הן בנכונות לפעולות יחיד. האם משום כך נעלמו מעיני מגרעות כל איש ואיש? אבל היתה האהבה אליהם כאותו אודם דמדומים נפלא שלא ראיתי בשום מקום בארץ כדוגמתו, שהיה בערבי סתיו ואביב נשפך לתוך עמק אילון וממלא את כולו, כולו ללא שיוור, עד

⁶ פרופ' ישראל אלדד (1910 - 22 בינואר 1996), נולד כישראל שייב בגליציה. מורה, פובליציסט, מתרגם כתבי ניטשה לעברית, ואחד ממנהיגי הלח"י. לאחר שעלה לארץ בשנת 1941, הצטרף לח"י ושימש כהוגה דעות ופובליציסט בארגון. שם בחר את כינויו המחתרתי אלדד שהפך לאחר מכן לשם משפחתו. בשנת 1942 לאחר שנרצח מנהיג לח"י, אברהם שטרן (יאיר), נבחר צוות של שלשה אנשים להנהיג את הארגון, היו אלו ישראל אלדד יחד עם יצחק שמיר (שכונה מיכאל) ונתן (פרידמן) ילין-מור (שכונה גרא). בשנת 1944 נפצע קשה בגבו כשנפל מקומה רביעית בשעת נסיון בריחה. הוא נכלא בכלא ירושלים ובמחנה לטרון כשגבו נתון בגבס. גם לאחר שהוסר הגבס נזקק לטיפולים רפואיים. כך שב-7 ביוני 1946 הוא הובא למרפאתו של ד"ר טרוי, שם הצליח לברוח כאשר קבוצת אנשי לח"י בפיקודו של דב גרנק "הבלונדיני הגבוה" מחופשים לסניטרים רצו למרפאה ושחררו את אלדד. פרופ' אלדד חיבר ספרים רבים, חלקם יחד עם בנו אריה. בנוסף הוא תרגם לעברית את כתבי ניטשה. הקטע הבא לקוח מספרו **מעשר ראשון**: זכרונות על תקופת המחרת והשנים הראשונות במדינת ישראל, שיצא לאור בשנת 1975.

שאפילו אותו בניין משטרה שממול יפה היה בנוגהו, וגם פניו המטומטמים של "נאבאטשי" (שוער) ערבי האירו בו. או כיצד להבחין בין האהבה שאהבתי את קריצ'מן למשל מבין זו שאהבתי את "פון פוקסי". הראשון עורך דין (ואל עורך דין יסלח לי על חטאי: אינני אוהב מקצוע זה ואת רובי תופשיו, (...)) ואין לך דבר שידובר בו ולא יהיה לו לקריצ'מן פסוק או מימרת חז"ל בצידו, אם בדרך הפשט ואם בדרך הדרש. והשני? אינני יודע את מקור השם "פון פוקסי". גם את שמו ה"אמיתי" אינני זוכר. רק זאת: נהג היה מפתח תקוה ופניו לא אינטלקטואליים ביותר. פיו היה מפיך "מרגליות" ממש. ביחוד היה שיר אחד בגרונו: "אוי דער רבי, דער רבי" (אבא לוחש לי באזני לצטט את השיר, אבל אמא אוסרת) והיו "חבר'ע" מתאספים סביבו: "פוקסי", "אוי דער רבי" והוא היה שר והקהל כולו – כולו! אי אפשר היה להמנע מלהצטרף – שר את הפזמון, והוא עצמו מאושר. ופעם בשעת מסיבה, מסיבת פורים דומני, הוזמן לעלות על השולחן ולשיר בפני כל הקהל ולא היה מאושר ממנו. וכאשר הובאה לו בשורת שחרורו הוא שר את השיר כהמנון פרידה מהמחנה, בין השערים הועמד שולחן, המחנה כולו סביבו והוא צרוד מאוד ושר. הוא נאסר כחשוד בהשתתפות בפעולת אצ"ל אחת עם מכוניתו. בשעת החקירה הביא כ"אליבי" שאותו לילה בילה בשדה עם בחורה. כאשר נלחץ לקיר על ידי החוקרים לאמור את

שם הבחורה אמר להם כך: "נו, אגיד לכם את האמת, זו היתה זונה... נו... כי איזו בחורה הגונה תלך עמי". אבל פניו של "פון פוקסי" זה יפים נעשו פתאום וקדושים מדי פעם בקרו על "דפיקה" הגונה ש"דפקו" את הגויים בחוץ. כל "אליבי" נגזז מעניו המפיקות ששון וגם הידיים שהוא מתחיל לשפשףן זו בזו בוגדות בו ובקנאתו שהוא מקנא בבחורים בחוץ. ופניו נעשים יפים וטובים כשהוא יוצא – ופעם ראיתו כך מקרוב כי יצא עמי – לביקור אל אמו. ואתה רואה שאת נשמתו הוא מוכן לתת לה ממש כשם שהוא מוכן לתת אותה למלחמה. ואין זה גורע מאהבתו כשאחרי הביקור אמו עומדת עוד איזו חצי שעה בכביש הרחוק חמש מאות מטר ומנפנת אליו במטפחתה, מנפנת שוב ושוב והיא, הזקנה, התשושה אינה מתעייפת והוא הבריא מתעייף, קופץ על כסא וצועק בכל גרונו: "איי מאמע, געה שוין א היים" ומסיים בקללה הרוסית המשולשת. וכשהיא נעלמת עניו יורדות דמעות.

החתונה

אחרי חצי שנה של חיזורים ואהבה גדולה, חיים ביקש את ידי. מובן שהסכמתי ובתאריך 12.8.1947 התחתנו בחצר של משפחת יסקין. גאולה גיסתי למשפחת יסקין, הייתה אשתו של צבי נדלר, שלייד הקיוסק של משפחתה פגשתי לראשונה את חיים. הכיבוד שהוגש היה בעיקר סנדביצים. מובן שהחתונה לא הייתה כמו היום, באולם עם תזמורת וקייטרינג. מישהו השאיל לנו פטפון עם תקליטים אותו שמנו בחדר של חיים בבית של סבתא רחל, שהייתה שכנה של משפחת יסקין, והצעירים רקדו שם. את השמלה קבלתי מהדודה מרים שתפרה לפתה רחל. את הטול להינומה קניתי בעצמי. המתנות היו זרי פרחים, והמתנה היקרה ביותר שקיבלנו, הייתה מהבוס של חיים, בלחטובקסי, סט לאוכל, אשר היום דגנית בתי נהנית ממנו. מחברים טובים קבלנו סיפולוקס, מכשיר לסודה. מובן שחשבתי שהחתונה שלי היא הכי יפה, מוצלחת ומפוארת.

מותו של יוסק'ה (גד)

בערך שבועיים לפני פסח, כשהייתי בהריון, אני וחיים היינו בדרכנו לבקר את הוריו. לפתע ניגש אלינו בחור וביקש מחיים לבוא לצד ואמר לו משהו, חיים לא סיפר לי מה נאמר, הוא ביקש ממני ללכת להוריו לבד כיוון שהוא צריך ללכת לאיזה מקום. כשחזר הוא אמר לכולנו "יוסק'ה נהרג". חיים סיפר שהבחור שפגש הוא חבר אצ"ל אשר ביקש מחיים לבוא לזהות את גופתו של יוסק'ה שנהרג בפיצוץ.

חברי האצ"ל לא זיהו את עצמם כחברים במחתרת כדי שלא יזהו אותם, מכיוון שהם נרדפו ע"י השלטונות הבריטיים. כמו כן איש לא ידע את שמו האמיתי של חבר אצ"ל, לכל אחד היה כינוי, וכינויו של יוסק'ה היה "גד". לחברי אצ"ל לא היה נשק, הם עצמם הכינו נשק, וככל הנראה יוסק'ה הכין פצצה כאשר קרתה איזו תקלה והוא התפוצץ. הלוויות של חברי האצ"ל נערכו בשקט ורק בני המשפחה השתתפו, לחברי אצ"ל אסור היה להשתתף, כדי שלא יכירו אותם. גם הלוויה של יוסק'ה הייתה שקטה ורק בני המשפחה השתתפו, היא נערכה ביום שישי מוקדם בבוקר. דרך אגב, חיים מעולם לא סיפר לי מי חבר אצ"ל ומי לא. אהבנו לטייל ותמיד הוא ביקש ממנו לערוך את הטיוולים בפרדסים בין בני ברק לגבעת שמואל בטענה שהוא רוצה לבקר חבר השומר על הפרדס, הוא היה מוריד מהאוטו ארגזים וחבילות, לאחר מכן נודע לי שהוא פרק אספקה ליוסק'ה וחבריו. להיות חבר פלמ"ח ולחיות בקבוץ היה בונוס שלא היה לחברי האצ"ל, לכן היו צריכים לדאוג להם לאספקה. הייתה לי

חברה בשם נחמה לוקשביץ, הסתבר שגם היא הייתה חברת אצ"ל וגם אחיה, ולא ידעתי זאת, היא הכירה את יוסק'ה במחתרת והייתה חברה מאד טובה שלו, ופעם היא פגשה אותי ושאלה אותי אם אני יוצאת עם חיים נדלר, כשהשבתי בחיוב היא אמרה בצחוק "אולי פעם נהיה גיסות" ואז הבנתי שהיא ויוסק'ה יוצאים.

לאחר מותו של יוסק'ה התפרסם בעיתון מעריב קטע אשר כתבתי לזכרו:

*עודך בחור בן עשרים ואחת וכבר ניתק פתיל חיידך.
כבן שש-עשרה היית בדרתך למחתרת, ומורא לא ידעת. כל פקודה שקיבלת מאת מפקדך מילאת ברצון ובאהבה, כי זו הייתה אמונתך: "עם לחופש נולד".
בראותך את עיני אמך, המכיטות כך באהבה ובחרדה, היית מקדים את הדיבור ואומר: "גם חברי הם לאימהות כמוני, והמולדת קוראת לכולנו, קבלי את המצב בגאון ובגבורה".
אז הייתה עונה לך בדמעותיה החמות וכלבה התפילה לאל שישמרך ואת שאר חבריך.
כן, יוסקה היקר, זוכרת אני היטב: פעם בכואך לחופש שאלתיך, למצב העניינים, אז ענית: "אל דאגה, יהיה טוב, כי מוכרח להיות טוב".
ענוותן וישר היית וחביב על כל חבריך. מי יאמין כי נפרדת מאתנו לנצח !?*

כבה נר חייד, ועלינו חשך עולמנו. בלוותנו אותך
לדרכך האחרונה צעקה אליך אמך: "יוסף, בני היקר,
הלואי ואהיה אני הקרבן האחרון, ובקש בשמים רחמים
על חבריך שנתרו בחיים".

ג.ג.

אחיי ואחיותיי

אברהם אחי הבכור נולד בדצמבר 1922 בחג החנוכה. הוא היה בחור מאוד עליו ולאחר מותו של אבי הוא הפך להיות ראש המשפחה, לקח את אחריות הבית על עצמו. כשהיה יום גשם וקר הוא לא יצא לבלות, הוא היה מספר לנו אחיו הקטנים, סיפורים של שלום עליכם. הוא הציג את הסיפורים, היינו יושבים כולנו גם אמי צוחקים ונהנים, הכרנו את סיפורי שלום עליכם בעל פה בזכותו. אברהם נישא ל ז'וז'ו (יהודית) ונולדו להם ארבעה ילדים: קובי, בני, אמירי וענתי. אברהם נפטר בשנת 1987.

אחי **אהרוני** היה שקט ובישן. הוא נולד בינואר 1924 ונפטר בגיל צעיר בשנת 1972 מדום לב פתאומי. הוא היה רווק וחי עם אמי בביתה במחנה יהודה עד מותו. אברהם אחי דאג לו, ואחותי אפרת נהגה לבשל עבורו מדי שבת. הוא אהב בעיקר את הצ'ולנט שעשתה אפרת לשבת. אוריה, בנה של אפרת, למד בחיפה ובאחת השבתות נסעו אפרת ובעלה לבקרו ובדרכה לשם היא עברה אצל אהרוני בכדי להשאיר לו מן הצ'ולנט שכה אהב. כאשר הגיע אליו, דפקה בדלת והוא לא ענה, וכאשר נכנסו אל הבית מצאו אותו ללא רוח חיים.

פרסיה (ילידת סוף 1924) אחותי עבדה בבית החלוצות. ביום שישי הייתה מקבלת משכורת עבור עבודתה ב"בית החלוצות", וכשאמי שאלה אותה איפה הכסף, היא ענתה שהיא צריכה

לאכול פירות וירקות כדי להיות בריאה, ועל זה הוציאה את כספה. פרסיה נישאה לעמוס גרובר ונולדו להם שתי בנות: שושה ואורנה.

אלי אחי אשר נולד באוקטובר 1926, היה מאד סגור. את רוב ימיו הצעירים העביר בקבוץ תל יוסף. הוא היה מאוד קשור למשפחה, מאוד היה אכפת לו מכל אחד, תמיד התעניין לשמוע מה קורה עם כל אחד ואחת. כשאלתי עבד כמנהל חמי זוהר בים המלח, כולנו נהנינו מהמקום. כשנישאתי, אלי מאד אהב להיות אצלנו, כשהיה מגיע מהפלמ"ח או כשהיה חייל בצבא הבריטי, אני השתדלתי לפנק אותו במאכלים שאהב, כמו קציצות. אלי מאד אהב את חיים, את היושר והצדק שלו, למרות שאחד היה באצ"ל והשני בפלמ"ח. לאלי היה חבר מתל-יוסף בשם זרובבל (בבי), אשר מאד לא אהב את חברי האצ"ל. אלי הציע לבבי לפגוש את חיים, שלטענתו לא היה מסוגל לפגוע בזכוכ, ולראות שיש אנשי אצ"ל שהם לא מפלצות. בבי ואלי הגיעו אלינו באחד מימי השישי. בבי וחיים שוחחו ואכלו, וחיים מצא חן בעיניו והאוירה הייתה נעימה מאוד. מאוחר יותר באחת הפעולות של הפלמ"ח, בבי התפוצץ עם מכונית נשק, הציל את חבריו והנשק לא נפל לידי הערבים. אמו הייתה האישה ראשונה שקבלה את אות הגבורה בשם בנה. אלי התחתן עם עליזה, ונולדו להם שלושה ילדים: רונית, בבי וטיבה.

אלי נפטר בשנת 1986.

אפרת הייתה יפהפייה. היא נולדה בשנת 1933 ואמי תמיד אמרה שהיא דומה לאימה בופָה סימה. היא הייתה שמנמזנת, וקראנו לה "אפרת התפֶּה". אפרת נישאה ליצחק לוי ונולדו להם שלושה ילדים: דורית, אלון ואוריה.

אחותי הקטנה **מרגלית** המכונה גולָה נולדה אחרי שאבי נסע לאפריקה, בשנת 1938. לאמי היא הייתה עולם ומלואו, כולם אהבו ופינקו אותה. כשחזרה מבית הספר ביום חם, היא לא הסכימה לאכול ללא כוס סודה ליד צלחתה. אימי נהגה לקחת כוס גדולה וללכת לקיוסק להביא לה סודה. כשאברהם אחינו הבכור היה נשוי, גולה הייתה בשבת בבוקר מתייצבת אצלו, והייתה ישנה בין אברהם וז'וז'ו. לאחר מכן היו כולם מגיעים לאמי הביתה. גולה נישאה ליהודה ילוביצקי ונולדו להם ארבעה ילדים: מומיק, צופית, מיכל ומירב.

לידת בתי הבכורה

ב-28/6/48 ילדתי את בתי הבכורה. האנגלים עדיין שלטו בארץ והיה עוצר, חיים לקח אותי לבית חולים ברמת גן וחזר הביתה לפני תחילת העוצר, עד הבוקר הוא לא ידע מה ילדתי. אני מאד רצייתי לתת לתינוקת שם מודרני כמו רונית או דורית, אך משפחת נדלר בקשה שנקרא לתינוקת יוספה על שמו של יוסק'ה, התלבטתי מאד ובסופו של דבר הסכמתי לתת את השם יוספה, והיא יכולה לשאת בגאווה את שמה.

אימי ובתי

אהבתי את אמי אהבת נפש. חיים קלים לא היו מנת חלקה, רוב הזמן היא חיה ללא בעל שהיה באפריקה, גידלה ילדים למופת והמציב הכלכלי היה קשה. כעסתי מאד על אבי בשל כך. כשנישאתי לא הסכמתי לגור רחוק ממנה ושכרתי חדר בביתו של דודי אהרון פיקרסקי בסכום גבוה יותר מחדר שיכולתי לשכור בעיר. כשבתי יוספה הייתה בת חודשיים לערך היא חלתה מאד, ופצעים מילאו את פיה, אמי ישבה שעות לידה, המיסה בסקוויט בתוך חיתול טבול בחלב ונתנה לה למצוץ. חשבתי בליבי, מה היא עושה, למה היא יושבת ועושה את זה, כל כך טיפשה ונאיבית הייתי. כשהגעתי לד"ר אלטרטום רופאת הילדים המפורסמת, היא אמרה לי שאמי הצילה את יוספה במעשים שלה ובסבלנות שלה.

אמי נחמה נפטרה בשנת 1968.

הבית בפג'ה

כשיוספה הייתה בת שנתיים עברנו לגור בבית בו אני גרה עד היום, ברחוב כ"ז בניסן בשכונת פג'ה הנקראת היום "קריית יוסף" ע"ש יוסף ספיר שהיה ראש העיר השני של פתח תקווה אחרי שטמפפר. עד אז גרנו במחנה יהודה, בחדר בביתו של דודי אהרון פיקרסקי.

את הבית בפג'ה רכשנו באמצעות הגרלה שנערכה על ידי קרן קיימת לישראל בין ותיקי העיר פתח תקווה, תמורת 1,100 לירות. שילמנו תשלום ראשון של 100 לירות אותן הלוונו מהבנק (קיבלנו רק 90 לירות מכיוון שהבנק כבר קיזז את העמלה שלו... ועשר לירות נאלצנו "לגרד"), ואת יתרת הסכום שילמנו באמצעות משכנתא שלקחנו מהבנק. כעבור כמה שנים, עו"ד מאיר מאירוב חקר מקק"ל את הזכויות עבור הקרקע וכך המשכנתא עברה אליו, והוא אפשר לנו לכסות את יתרת הסכום בתשלום אחד, מה שהבנק לא הסכים, וכך עשינו. מאז אני גרה בבית בו גדלו ילדיי.

לידת בני

שנה אחרי שעברנו לביתנו בפג'ה, בשמחת תורה נולד בנימין (בְּנִי) בתאריך 17/10/1951. אותו יום היה יום כביסה, ואמרתי לשמחה הכובסת המקסימה, שכואבת לי הבטן, והיא הציעה שאני אשכב קצת. פתאום קראתי לה ובקשתי שתבוא כי קורה משהו, וכשמחה באה היא הודיעה לי שאני יולדת. לא איברתי את העשתונות, פרשתי שעוונית על המיטה ושמחה יילדה אותי. שושנה חברתי ושכנתי יצאה לחפש אמבולנס, ומשלא מצאה, רצה לקופת חולים כדי להביא רופא. הגיע אח, וכשראה אותי, את התינוק ואת השלייה, וכשנודע לו ששמחה הייתה המיילדת, הוא אמר עליה שהיא המיילדת הטובה ביותר שראה מימיו. לא הרשיתי לרחוץ את בני ובקשתי שיעטפו אותו במגבת ויניחו לידי. יוספה מאד נבהלה ממה שקרה, ישבה על המדרגות ובכתה "אמא שלי הולכת למות", אך השכנים הרגיעו אותה וספרו לה שנולד לה אח. כשהגעתי לבית חולים חשבו שאני תימנייה, כיוון שהתימניות היו יולדות בבית ובאות לבית החולים לקבל את דמי הביטוח הלאומי (הממשלה החליטה שמי שתלד בבית לא תקבל את דמי הביטוח הלאומי).

לידת בתי הקטנה

דגנית נולדה בתאריך 07/09/1956 יום לאחר יום הולדתי בראש השנה, בבית החולים "הקריה" בתל אביב. היא הייתה תינוקת יפהפייה, כשהוצאנו אותה מבית-חולים היא התחילה לחייך, אז הבנתי שיצאתי ברגל ימין מבית החולים. לכבוד לידתה של דגנית, סבתא רחל יצרה מסוכריות צורה של תינוקת, והניחה את דגנית בתוכה, וכל מי שבא לראותה התכבד בסוכרייה. את השם דגנית בחרה אחותה יוספה.

סוף דבר

לאחר נישואיי ולידת הילדים, לא חזרתי לעבוד עד שהגיע בתי הקטנה דגנית לגיל שש. חיפשתי מקום בו אוכל לעבוד בשעות נוחות, כדי שכין ארוחת צהריים לילדיי ואטפל בבית. שכנה של פרסיה אחותי פנתה אליה וסיפרה כי היא עוזבת את מקום עבודתה וכך הגעתי לעבוד במכבסת "כחול לבן", שם עבדתי עד שהמקום נסגר. לאחר מכן עבדתי לזמן קצר בחנות "אתא" עד שמצאתי עבודה טובה יותר בחנות השק"ם בפתח תקווה. בשק"ם התחלתי לעבוד כאשר הייתי בת יותר מחמישים, ושם נשארתי עד צאתי לפנסיה, חמש עשרה שנים מאוחר יותר וכעת אני פנסיונרית של השק"ם.

בעלי חיים עבד כל חייו כנהג משאית והיה עצמאי. הוא נפטר בשנת 1989. כיום אני מתגוררת בביתנו ברחוב כ"ז בניסן 17 בפג'ה, הבית אליו עברנו לפני 57 שנים.

יוספה התחתנה עם צביקה קנדל (דקל) ונולדו להם שלושה ילדים: אסף (1970), ברק (1973) ותמר (1976). אסף התחתן עם יעל ונולדו הנינים שלי עומר (2001) ונעה (2005), אשר הביאו לי עולם ומלואו.

בני התחתן עם חנה (חני) ונולדו להם שלוש בנות: הדר (1979), מורן (1983) ורעות (1989).

דגנית התחתנה עם אשר ברעם ונולדו להם שני ילדים: עודד
(1980) ועפרה (1984). שמה השני של עפרה הוא נחמה, על
שמה של אמי.

כל הילדים, הנכדים והנינים הם האור שבעיני, כל האושר והטוב
שיש לי בחיים בא מהם.

שמות ותאריכים

יום נישואין		
24 אוגוסט 1997	30 אוגוסט 1970	אסף דקל
12 ספטמבר 1974	24 מרץ 1948	אשר ברעם
13 יוני 1978	17 אוקטובר 1951	בנימין (בני) נדלר
	06 מרץ 1973	ברק דקל
12 ספטמבר 1974	07 ספטמבר 1956	דגנית ברעם
	21 יוני 1979	הדר נדלר
12 אוגוסט 1947	26 אפריל 1919	חיים נדלר
	02 מרץ 1989	
13 יוני 1978	23 אוקטובר 1956	חנה (חני) נדלר
09 דצמבר 1969	28 יוני 1948	יוספה דקל
24 אוגוסט 1997	09 אוגוסט 1973	יעל דקל
	08 מרץ 1983	מורן נדלר
	16 אפריל 2005	נעה דקל
	29 יולי 1980	עודד ברעם
	07 פברואר 2001	עומר דקל
	01 נובמבר 1984	עפרה ברעם
09 דצמבר 1969	10 ספטמבר 1941	צבי דקל
12 אוגוסט 1947	28 ספטמבר 1928	רותה נדלר
	02 יולי 1989	רעות נדלר
	08 אוקטובר 1976	תמר דקל

כריכה אחורית

בין חפציה של בתי מצאתי מחברת בעלת כריכה עבה, הבטתי עליה וחשבתי שבמחברת זו תכתוב אמי את קורות חייה. קורות חיים של בת למשפחות שורשיות שעלו מרוסיה לפני כחמישה דורות, התיישבו בירושלים, יצאו מהחומות, חלקם התיישבו במאה שערים, חלקם בנווה צדק ביפו וחלקם היגרו לארצות מעבר לים. משפחות שסיפורן הוא סיפורה של ארץ ישראל במאה וחמישים השנים האחרונות.

"רותה" הנו מסמך מרגש של אהבה לאדם, לארץ, למרות חילוקי דעות אידיאולוגיים, משפחה שנמצא בה, דתיים וחילוניים, חברי הגנה וחברי אצ"ל, חרדים ממאה שערים וחברי קבוץ, סיפור אשר ילווה את ילדיה, נכדיה וניניה של רותה.

יוספה דקל